

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.962.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.23>

А. А. Калараш

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ СУДОВОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ

У статті запропоновано вирішення наукового завдання щодо класифікаційної характеристики функцій судової влади на основі застосування історико-правового, структурно-функціонального, компаративного та науково-критичного підходів до осмислення концептуальних підходів до систематизації відповідних функціональних проявів судової влади в контексті її сучасного стану та ключових трендів розвитку. Під класифікацією функцій судової влади розуміється операція з виокремлення певних сукупностей супідрядних, рівнозначних функцій судової влади, що диференціюються на підставі ідентичних, науково обґрунтованих критеріїв для встановлення зв'язку між такими функціями. На основі науково-критичного аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних учених щодо класифікаційних характеристик функцій судової влади запропонована авторська класифікація таких функцій, виходячи з оптимальності полікритеріального підходу як такого, що дозволяє охопити максимально можливу множину функціональних проявів означеної влади в суспільному та державному житті.

Відповідно до сфери поширення (дії) та специфіки впливу функції судової влади поділено на загальносоціальні (властиві будь-якому соціальному інституту), загальноправові (властиві судовій владі як складовій державного апарату та підсистемі правової системи суспільства) та спеціально-правові (властиві тільки судовій владі). До числа загальносоціальних функцій судової влади віднесено такі: 1) за об'єктами (сферою впливу) політична, економічна, культурна (ідеологічна, виховна), екологічна, соціальна, міжнародна; 2) за цільовим спрямуванням: арбітражна (урегулювання конфліктів), легітимізаційна (виявлення та схвалення законних інтересів), інтеграційна (узгодження інтересів), консенсуальна (досягнення єдності між суспільними та індивідуальними інтересами), превентивна (профілактична), інформаційна. До числа загальноправових (за способами впливу) функцій судової влади віднесено такі: правозастосовча (у тому числі правотлумачна), правотворча, правоконкретизаційна, правообмежувальна (обмеження компетенції інших гілок влади), представницька, правоохоронна (правозахисна), правокомпенсаційна, праворегулятивна. До числа спеціально-правових функцій судової влади віднесено такі: 1) за сферами здійснення: правосудна (здійснення правосуддя, судово-контрольна (функція судового, у тому числі конституційного, контролю), функція вироблення і забезпечення єдиної судової практики; функція судового управління; забезпечувальна (функція організаційного, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності судів); 2) за об'єктами та видами правосуддя: функції цивільного, господарського, адміністративного та кримінального правосуддя; 3) за суб'єктами здійснення (залежно від інстанції – інстанційні функції): функції Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, апеляційних та місцевих судів; 4) за суб'єктами здійснення (залежно від виду юрисдикції – спеціалізаційні функції): функції загальних та функції спеціалізованих судів.

Ключові слова: *судова влада, функції судової влади, класифікація, загальносоціальні функції, загальноправові функції, спеціально-правові функції.*

Обґрунтування наукової актуальності теми дослідження. Конституція України [1], закріпивши у статті 6 принцип організаційно-правового поділу єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, тим самим визнала судову владу рівною щодо інших гілок державної влади і водночас самостійною в процесі їх взаємодії [2, с. 167]. І в теорії, і на рівні сучасної конституційно-правової практики, як слушно зазначає український дослідник Р. Ігонін, «судова влада розглядається як незалежна та рівнозначна іншим гілкам державної влади, а відправлення правосуддя визнається одним із пріоритетних напрямів діяльності держави» [2, с. 167].

Утім, для теорії та практики організації судової влади не менш важливим видається також положення статті 55 Основного Закону України, в якій зазначається, що права і свободи громадянина захищаються судом [1]. Так, в юридичній науці переконливо доведено, що захист прав та свобод людини і громадянина становить собою визначальну конституційну функцію судової влади, а відтак – є однією з передумов забезпечення стану дотримання верховенства права та законності [3, с. 15]. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України суди здійснюють правосуддя з метою забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави [4]. Виконання цієї загальнодержавної функції, своєю чергою, зумовлює своєрідність структурування та наповнення (конкретизацію) і функцій судової системи загалом, і кожної її елемента (суду) зокрема.

Проте вітчизняній правовій науці досі бракує ґрунтовних наукових праць, присвячених окресленню й систематизації концептуальних положень щодо видів функцій судової влади та її носіїв – судів у контексті триваючої в державі судової (судово-правової) реформи, які б мали не тимчасово-кон'юнктурний, а фундаментальний, юридико-аналітичний та юридико-прогностичний характер і спрямованість. Вочевидь, в умовах такої реформи необхідність досліджень проблем правосуддя об'єктивно значно зростає [5, с. 12].

Поряд із цим, дослідження функціональної складової судової влади із систематизацією її функцій є актуальним заданням для української правової науки ще й тому, що стан нормативної регламентації функцій і судової влади в цілому, і функцій судів окремих інстанцій зокрема не може бути визнаний задовільним. Він, зокрема, суттєво відстає від інституційно-правового кон-

струювання системи судових органів, до якого, зазвичай, привертається основна увага і законотворців, і суддів, і науковців-правників. Між тим, як структуру та функції держави не можна уявити поза правовою системою [6, с. 16], так само не можна поза нею сприймати структурно-ієрархічні та функціональні аспекти буття й судової системи. Остання ж розглядається як певна ієрархія її елементів (судів), структурована та диференційована відповідно до функцій своєї діяльності [7, с. 35].

Аби набути системного характеру та функціональної ефективності, всі без винятку структурні, ієрархічні та функціональні аспекти судової системи мають корелювати один з одним, зумовлювати один одного. Натомість структурування судової системи в контексті реалізації засад інстанційності та спеціалізації в сучасній Україні здебільшого відбувається без науково обґрунтованих та раціонально вивірених синхронних змін у функціональному наповненні цієї системи і кожної з її структурних ланок. Відтак, законодавство, що опосередковує функції судових органів, зазвичай, має відірваний від інституційного складника характер, містить низку прогалин і суперечностей, без усунення яких неможливе повноцінна розбудова інституційно та функціонально спроможної національної судової системи на європейських правових засадах (з урахуванням конституційно проголошеного стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію), з урахуванням нинішнього актуального її стану та відповідно до перспективних алгоритмів вибудовування сучасної правової системи держави.

Безумовно, теоретично обґрунтована й забезпечена відповідними науковими здобутками практична діяльність із виявлення, адекватного тлумачення й наступного усунення згаданих вище прогалин та вирішення наявних суперечностей у правовому забезпеченні функцій судової влади дозволить перейти від конструювання її функціональної сторони методом «спроб і помилок», до дійсно науково обґрунтованого її формування. Такий підхід, як видається, сприятиме більш ефективному виконанню правозахисної функції держави в цілому, оптимізації судової системи на сучасних правових принципах, а також удосконаленню функціонування судової влади як значимої складової частини державного механізму [8, с. 32].

Обов'язковою передумовою застосування такого підходу є надання класифікаційної характеристики функціям судової влади.

Стан дослідженості проблеми. Питанням виокремлення, обґрунтування й класифікаційної характеристики функцій судової влади присвятили свої наукові праці як вітчизняні (Д. Баронін, Н. Бобечко, В. Бринцев, М. Булкат, С. Глущенко, В. Городовенко, Ю. Грошевий, О. Гуменний, Н. Гураленко, К. Гусаров, Р. Ігонін, І. Камінська, В. Капустинський, П. Карпечкін, В. Комаров, О. Кошова, В. Кравчук, В. Лаговський, І. Марочкін, Л. Нестерчук, С. Осетинський, В. Погорілко, А. Полянський, О. Пономарьова, Д. Притика, Н. Сібільова, В. Сердюк, М. Смокович, В. Смородинський, О. Ткачук, Ю. Тодика, М. Цвік, І. Шицький, С. Штогун та ін.), так і зарубіжні вчені – дослідники проблем судового права та судової влади (Ж.Л. Бергель, В. Бібіло, Г. Бредмейер, Д. Володіна, Ф.А. фон Гайек, А. Гаропон, А. Герасимова, О. Голмс, А. Ізваріна, Н. Калініна, Б. Кардозо, М. Колоколов, М. Кузнецов, В. Лазарева, В. Лебедев, Р. Лівшиць, К. Ллевеллін, І. Масліков, В. Нерсесянц, Т. Парсонс, Г. Радбрух, А.Р. Редкліфф-Браун, В. Ржевський, П. Рікьор, П. Сєрков, В. Скитович, Т. Фахрашуї, Дж. Френк, С. Шейфер та ін.). проте вони як правило побіжно торкалися проблематики класифікації функцій судової влади у своїх роботах (за винятком дисертаційних досліджень П. Карпечкіна та А. Герасимової).

Водночас, досі не напрацьовано комплексної узагальнюючої класифікаційної характеристики зазначених функцій у розрізі теоретико-правові науки, на основі узагальнення здобутків теорії судового права, вчення про функції держави та функції права.

Мета дослідження. Метою статті є вирішення наукового завдання щодо класифікаційної характеристики функцій судової влади на основі застосування історико-правового, структурно-функціонального, компаративного та науково-критичного підходів до осмислення концептуальних підходів до систематизації відповідних функціональних проявів судової влади в контексті її сучасного стану та ключових трендів розвитку.

Виклад основного матеріалу. Функції судової влади відображають специфіку її системної єдності – як певної об'єктивно існуючої соціальної системи. Відповідно, сама сукупність таких функцій володіє якістю системності, що передбачає наявність широкого переліку функцій судової влади, кожна з яких відіграє певну роль у функціональному впливу інституту суду на суспільні відносини, а також зумовлюється характером, змістом, суттю, формою, будовою

самої судової системи. Водночас, з огляду на явище системності, функції судової влади перебувають у тісному взаємозв'язку між собою, часто взаємодіють дійсно як єдина система, спричиняючи системний вплив на суспільні відносини. Це є вагомою запорукою досягнення цілей і завдань функціонування інституту суду в суспільстві, своєрідним показником важливості цього інституту для вирішення ключових проблем суспільного розвитку та забезпечення провідних соціально-правових цінностей у суспільстві.

Як відомо, задля систематизації однорідних функцій судової влади використовується загальнологічний прийом (операція) класифікації. У логіці й філософії вона розглядається як ключовий засіб для встановлення зв'язків між однорідними поняттями, класами об'єктів, а також проводиться для орієнтації в багатоманітні поняття або об'єктів [9, с. 236].

Переходячи до питання класифікації функцій судової влади (як спеціального об'єкта класифікації в рамках нашого дослідження), зауважимо, що ця операція може бути визначена як складний вид поділу цих функцій за певною основою, що складається з декількох ознак і має кілька рівнів [10, с. 171-173]. У нашому випадку – це операція з виокремлення певних сукупностей супідрядних, рівнозначних функцій судової влади, що диференціюються на підставі ідентичних, науково обґрунтованих критеріїв для встановлення зв'язку між такими функціями. Безумовно, для наукової класифікації функцій судової влади украй важливо обрати та правильно застосовувати логічні правила класифікації (за однією підставою, за одним обсягом понять, що класифікуються, правило взаємного виключення членів класифікації тощо) [11, с. 152-153], спираючись на які дослідники можуть уникнути суттєвих помилок та відділити дійсно закономірне, важливе, першочергове, первинне від випадкового, неважливого, другорядного, похідного.

Утім, саме у цій сфері наукового пошуку і спостерігається надзвичайно широка палітра поглядів фахівців на досліджуваний феномен, що так чи інакше екстраполюється у практичну площину – передусім, при коригуванні відповідних норм судоустрійного й процесуального законодавства. Очевидна складність класифікації полягає також і в тому, що нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, що регулюють конституційні основи судової влади, не визначають критерії класифікації функцій судової влади

та здебільшого не класифікують їх, обмежуючись, зазвичай, констатацією основної функції цієї влади – правосуддя [12]. Тому класифікація таких функцій є винятково доктринальною справою юридичної науки та її представників.

Як показує науково-правовий аналіз, підходи до такої класифікації, що мають місце на доктринальному рівні, мають своєю теоретичною основою здебільшого три концептуально важливих складника: це вчення про судову владу та її призначення в суспільстві, теорія функцій держави та теорія функцій права. Спираючись на їх розуміння та діалектику застосування при конструюванні функцій судової влади, науковці-правники (теоретики-юристи, фахівці з судового права, юристи-процесуалісти та ін.) опрацьовують відповідні теоретико-методологічні підходи, відображенням яких і є пропонувані ними класифікаційні схеми. Безумовно, опрацьовані на різному предметному матеріалі та з різних теоретико-методологічних позицій, такі класифікаційні схеми не позбавлені окремих недоліків та вад. Проте ці недоліки класифікаційного порядку мають, як нам видається, не лише суто теоретичне, але й суттєве практичне значення, позначаючись на невдалих, непослідовних чи недостатньо раціональних і науково обґрунтованих практичних кроках (зокрема, у сфері державної правової політики) зі структурного та функціонального удосконалення наявної судової системи в цілому та кожного складового її елемента зокрема.

Водночас, з урахуванням наукового аналізу робіт з означеної проблематики, а також специфіки правового закріплення функцій судової влади, вважаємо можливим висловити такі позиції, що є, на наш погляд, суттєвими для наукової концепції функцій судової влади: 1) ці функції відображають соціально-правову природу і сутність самостійної судової влади (як автономної частини механізму держави), є об'єктивними і закономірними проявами її функціонування; 2) поліфункціональність судової влади відображає різноспрямованість та видове розмаїття впливів судової влади на правовідносини в державі; 3) мірою зміни моделі правової системи та ускладнення системи суспільних відносин, що входять до «орбіти» впливу судової влади, відбувається більш чи менш помітна (глибока) диференціація функцій судової влади; 4) функції судової влади є своєрідною функціональною «матрицею» (основою) для кожного конкретного елемента судової системи, якими є судові органи – від місцевого до касаційного суду; 5)

функції судової влади не є тотожними функціям окремо взятого судового органу, який так чи інакше уособлює свою функціональну специфіку залежно від ієрархічного (інстанційного) та спеціалізаційного розташування в судовій системі, особливостей нормативного опосередкування його функцій та конкретних повноважень, їх співвідношення з функціями й повноваженнями судів інших інстанцій та спеціалізацій, наявних у судовій системі, тощо.

Якщо перейти до докладнішого висвітлення ключових наукових позицій щодо поліфункціональності судової влади, то тут зупинимось лише на деяких найбільш поширених та авторитетних інтерпретаціях означеного явища.

Так, деякі фахівці з питань судоустрою схилилися до думки про існування лише двох судових функцій – правосуддя та судового контролю [13, с. 55; 14, с. 2], що, на наш погляд, відобразало своєрідність сприйняття ролі та місця судової влади в апараті держави загалом, що характеризувалося пострадянськими стереотипами другорядності й підпорядкованості цієї гілки влади, її недостатнім усамостійненням від законодавчої та виконавчої влад як домінуючих.

Деяко пізніше відомі українські дослідники у галузі судового права Ю. Грошовий та І. Марочкін висловили точку зору, що кожному виду правосуддя – кримінальному, цивільному та іншому – притаманні свої особливі функції [15, с. 13]. Пізніше І. Марочкін та Н. Сібільова закріпили ці твердження в своїх публікаціях.

Вирішуючи питання щодо виокремлення функцій судової влади у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі, слід, на наш погляд, виходити з того, що відповідні функції правосуддя визначаються насамперед предметом правового регулювання тієї чи іншої галузі права. Відтак, зважаючи на неоднаковість зазначеного предмету, існуючі відмінності в конструюванні повноважень суду у відповідних процесуальних галузях, можна погодитися з позицією К. Гусарова та Л. Воскобітової про те, що функції судової влади у різних видах судочинства дійсно не завжди є тотожними [16, с. 82-83]. Отже, вважаємо за можливе погодитися з виокремленням за критерієм предметної (галузевої) належності функцій судової влади зі здійснення правосуддя у кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському судочинстві (тут виокремлено сфери діяльності лише судів загальної юрисдикції відповідно до чинної в Україні судоустрійної моделі).

Так само важливою для цілей нашого дослідження є запропонована рядом авторів диференціація функцій судової влади залежно від інстанційної приналежності судів. Відповідно, виокремлюються функції першої, апеляційної та касаційної інстанцій [17, с. 397]. На нашу думку, є сенс диференціювати функції першої, апеляційної та касаційної інстанцій в єдиній системі функцій судової влади.

Деяко пізніше інший український дослідник – С. Штогун здійснив класифікацію функцій судів за видовою ознакою, характеризуючи їх таким чином: правосуддя, конституційний контроль, контрольна, дозвільна, організаційна, кадрова, інформаційно-статистична, роз'яснювальна, обрання міри запобіжного заходу у вигляді арешту, звільнення від покарання і направлення для відбуття покарання; звернення судових рішень до виконання і контроль за їх виконанням [18, с. 28]. Із нею ми не можемо погодитися насамперед тому, що такі функції, як обрання міри запобіжного заходу у вигляді арешту, звільнення від покарання і направлення для відбуття покарання, по-перше, не є універсальними для судової влади, а лише для кримінального судочинства, а, по-друге, це не функції, а повноваження судів у кримінальному процесі.

В. Кравчук, досліджуючи інститут судової влади в Україні, серед функцій судової влади виділяє такі: 1) функція правосуддя; 2) охоронна функція, що передбачає охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави; 3) контрольна функція: а) контроль за іншими гілками влади; б) контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб у разі їх оскарження до суду; в) контроль за законністю та обґрунтованістю арештів та проведенням дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених статтями 29, 30, 31 Конституції України [19, с. 43-44]. На наш погляд, зміст контрольної функції в цій концепції виявляється деяко помилковим, адже контроль за законністю та обґрунтованістю арештів та проведенням дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, є елементом контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб.

В. Городовенко, здійснюючи класифікацію функцій судових органів, виокремив соціальні (правозахисна, правозастосовна, регулятивна,

правовстановча, компенсаційна, виховна, превентивна, правотворча, інформаційна, тлумачення права, законодавчої ініціативи), організаційні (судовий нагляд, узагальнення судової практики, участь в організаційному забезпеченні судової влади, участь у кадровому забезпеченні судової влади) та процесуальні функції (правосуддя, судовий контроль, встановлення фактів, які мають юридичне значення) [20, с. 75-76]. У цілому не заперечуючи проти виокремлення соціальних, процесуальних та організаційних функцій, слід звернути увагу, що до соціальних функцій цим ученим віднесено досить різні за змістом і спрямованістю функції, а саме: правозахисна, правозастосовна, регулятивна, правовстановча, компенсаційна, виховна, превентивна, правотворча, інформаційна, тлумачення права, законодавчої ініціативи. На наш погляд, їх слід було б диференціювати в деяко інший спосіб: за спрямованістю – на загальносоціальні та загальноправові. До загальносоціальних доцільно було б віднести: превентивну, виховну та інформаційну, а до загальноправових (технологічних) – правозахисну, правозастосовну, регулятивну, правовстановчу, компенсаційну, правотворчу, а також функцію тлумачення права. Функцію законодавчої ініціативи ми б не виокремлювали взагалі, оскільки наділення судових органів таким правом взагалі є нетиповим як для сучасної України, так і більшості зарубіжних країн [21].

В. Смородинський обґрунтував конструкцію із трьох основних груп функцій судової влади: перша група (захист прав і свобод людини і громадянина, охорона конституційного ладу) визначає спрямованість судової влади, призначення судової діяльності. Другу групу (правосуддя, судовий контроль, тлумачення Конституції) визначено як похідну від першої, а саме як таку, що визначає легальну процедуру здійснення функцій першої групи. Третю групу становлять функції судового управління [22, с. 34]. Вважаємо, що конструкція, розроблена В. Смородинським, має певний евристичний потенціал, проте все ж не охоплює всієї множини функцій, оскільки, наприклад, не передбачає їх виокремлення за предметом (галузевою приналежністю – функції адміністративного, кримінального, цивільного, господарського судочинства), за сферою (загальноправові або технологічні функції), а також усіх організаційних функцій, обмежившись лише функцією судового управління, яка тут є далеко не єдиною.

Дещо інший підхід до класифікації функцій судової влади застосував Р. Ігонін, який поділив їх на дві групи: 1) власне правові: відправлення правосуддя, судовий контроль і судове забезпечення; 2) організаційні: представницька, установча, адміністративно-організаційна, кадрова, аналізу й узагальнення судової статистики, узагальнення судової практики та надання роз'яснень з питань застосування законодавства, інформаційна, скликання пленумів вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду, а також надання судам нижчого рівня вищими спеціалізованими судами методичної допомоги в застосуванні законодавства [2, с. 167-169]. Проте в цій класифікації, по-перше, також відсутні предметні та технологічні функції судової влади, а також, по-друге, до числа власне правових функцій віднесено функцію судового забезпечення, яку варто було б віднести, на нашу думку, до числа організаційних функцій.

П. Карпечкін, який присвятив своє дисертаційне дослідження саме функціям судової влади, запропонував найбільш розгорнуту на сьогодні – полікритеріальну концепцію таких функцій – на підставі застосування низки наукових критеріїв: 1) за об'єктами правосуддя: функції цивільного, господарського, адміністративного та кримінального правосуддя; 2) за суб'єктами здійснення правосуддя: функції Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, апеляційних та місцевих судів; 3) за способами правосуддя: правозастосовча, нормотворча, правозахисна, представницька функція та функції організаційного, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності судів; 4) за терміном здійснення функцій: постійні та тимчасові функції; 5) за формою здійснення судочинства: функції цивільного, кримінального та спеціалізованого судочинства; 6) за територією здійснення функцій: загальнодержавні та місцеві функції [23]. Ми не вважаємо обґрунтованим виокремлення функцій за терміном їх здійснення та за територією, оскільки вони не дають змоги для якісного розмежування функцій судової влади у змістовному плані. Що ж стосується виокремлення функцій судової влади за формою здійснення судочинства, то після останньої судової реформи цей критерій фактично втратив сенс, оскільки форми судочинства стали фактично тотожними об'єктам правосуддя.

Серед останніх публікацій досить своєрідним став підхід до формулювання соціальних функцій суду, запропонований Д. Баронінім,

оскільки автор вочевидь відмовився від формулювання власної позиції на основі критичного аналізу напрацювань своїх попередників. Серед соціальних функцій судової влади цим дослідником визначено такі, як: 1) юридизація суспільних відносин (надання інституціональної форми соціальному конфлікту), в яких відбувається порушення права, переведення їх у певну процесуальну сферу; 2) організація легального (встановленого правом) способу вирішення соціального спору; 3) оцінювання міри протиправності проступку, порушення права, визначення винуватого, встановлення способу відновлення порушеного права й покарання винуватого; 4) виправдання (захист) судом перед суспільством свого рішення [24, с. 158-159]. Проте, на наш погляд, у цій класифікації відтворені не стільки функції суду, скільки етапи судового розгляду правового конфлікту (спору). Окрім цього, незрозуміло, чому автор обмежився тут лише соціальними судовими функціями та який критерій їх поділу він застосував. Зайве також наголошувати на незавершеності такої класифікації, особливо у світлі вищеведених підходів щодо виокремлення загальносоціальних та загальноправових функцій судової влади. Відтак, практичне застосування концепції функцій судової влади в інтерпретації Д. Баронініна, на наш погляд, є сумнівним.

Насамкінець, зазначимо, що останнім часом у зв'язку з поглибленою розробкою загальнотеоретичних та філософсько-правових проблем інституту суду, судової діяльності і судової влади, намітилися і деякі нові підходи до висвітлення специфіки функцій судової влади. Саме в цьому контексті слід, вочевидь, сприймати спроби окремих науковців відійти від узвичаєних класифікаційних схем та схарактеризувати функції судової влади в контексті постпозитивістських (комунікативних, аксіологічних, феноменологічних та ін.) наукових підходів. Так, обстоюючи комунікативну концепцію суддівської діяльності та цілком обґрунтовано вважаючи ключовою конституційну функцію здійснення правосуддя, наприклад Н. Гураленко, вважає, що в сучасних умовах функція суду здебільшого полягає в інтелектуальному процесі розпізнавання права, при цьому не *in abstracto*, а *in concreto* – обставині й умовах тих окремих випадків життя, в яких право мало знайти своє втілення, а також наполягає на тому, що дедалі більшого значення набувають визнання правотворчих функцій судових органів [25, с. 16], що в цілому дозволяє поступово від-

ходити від усталеного сприйняття правотворчості лише як важливої функції судів англо-американського (загального) права, не властивої (як здавалося досі) для романо-германської та пострадянської правових систем.

У зарубіжній правовій літературі чітко простежуються як позитивістські, так і пост позитивістські (соціологічні, аксіологічні, комунікативні та ін.) тенденції в осмисленні функцій судової влади. Світоглядним підґрунтям останніх, зокрема, є спроби подолати обмежені за своїм теоретико-методологічним потенціалом позитивістсько-прагматичні тлумачення феноменів суду та судової влади і розглянути їх в ширшому загальносоціальному та цивілізаційному контекстах, зокрема в якості інституту політико-владного простору та неодмінного елементу соціокультурної дійсності, що включає в себе моральну, традиційно-звичаєву, релігійну, ментальну та інші складові [26, с. 22-23].

Свою чергою, серед перших можна виокремити дві групи концепцій, умовно назвемо їх лінійні (функції виокремлюються на підставі одного критерію) та полікритеріальні (застосовується більше одного критерію для виокремлення функцій судової влади).

Так, до лінійних належать концепції, де традиційно до числа функцій судової влади відносять: здійснення правосуддя та судову діяльність [27, с. 74]; здійснення правосуддя та юрисдикційний контроль [28, с. 190-196]; правоохоронну, юрисдикційну та правотворчу функції [29, с. 12]; функції правосуддя, юрисдикційного контролю, формування суддівського корпусу та керівництво судовою практикою [30, с. 150] тощо.

Натомість до полікритеріальних можна віднести концепції, де, зокрема, виділяють загальноправові (правозахисна, правоохоронна, реалізації юридичної відповідальності, правозастосовча, інтерпретаційна, правотворча, виховно-виправна, інформаційна) та спеціально-юридичні функції (правосуддя, судовий контроль, внутрішньосистемне управління [31, с. 9]; загальносоціальні (соціальна, політична, ідеологічна) та юридичні (правозастосовча, правотлумачна, правоконкретизаційна, правотворча) [32, с. 17-30].

Підсумовуючи викладене, запропонуємо власну класифікацію функцій судової влади, виходячи з оптимальності полікритеріального підходу як такого, що дозволяє охопити максимально можливу множину функціональних проявів означеної влади в суспільному та державному житті.

Відповідно до сфери поширення (дії) та специфіки впливу (загальносоціального, загальноправового чи спеціально-юридичного, де перший відбиває вплив судової влади як соціального інституту, другий – як правового інституту, а третій – як особливої гілки публічної влади, наділеної винятковими юрисдикційними повноваженнями) всі функції судової влади в найзагальнішому вигляді ми поділяємо на загальносоціальні (властиві будь-якому соціальному інституту), загальноправові (властиві судовій владі як складовій державного апарату та підсистемі правової системи суспільства) та спеціально-правові (властиві тільки судовій владі).

До числа загальносоціальних: 1) за об'єктами (сферою впливу) політична, економічна, культурна (ідеологічна, виховна), екологічна, соціальна, міжнародна; 2) за цільовим спрямуванням: арбітражна (урегулювання конфліктів), легітимізаційна (виявлення та схвалення законних інтересів), інтеграційна (узгодження інтересів), консенсуальна (досягнення єдності між суспільними та індивідуальними інтересами), превентивна (профілактична), інформаційна.

До числа загальноправових (за способами впливу): правозастосовча (у тому числі правотлумачна), правотворча, правоконкретизаційна, правообмежувальна (обмеження компетенції інших гілок влади), представницька, правоохоронна (правозахисна), правоконпенсаційна, праворегулятивна.

До числа спеціально-правових: 1) за сферами здійснення: правосудна (здійснення правосуддя, судово-контрольна (функція судового, у тому числі конституційного, контролю), функція вироблення і забезпечення єдиної судової практики; функція судового управління; забезпечувальна (функція організаційного, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності судів); 2) за об'єктами та видами правосуддя: функції цивільного, господарського, адміністративного та кримінального правосуддя; 3) за суб'єктами здійснення (залежно від інстанції – інстанційні функції): функції Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, апеляційних та місцевих судів; 4) за суб'єктами здійснення (залежно від виду юрисдикції – спеціалізаційні функції): функції загальних та функції спеціалізованих судів.

«Придатність» такої класифікації, безумовно, має бути верифікована в науковому дослідженні функцій Верховного Суду як специфічного органу судової влади України, який багато в чому є осердям як функціонального вдоско-

налення основних видів і напрямів діяльності судової влади загалом, так і своєрідним «дзеркалом» більшості наявних проблем судоустрійного і процесуального законодавства.

Висновки. Під класифікацією функцій судової влади розуміється операція з виокремлення певних сукупностей супідрядних, рівнозначних функцій судової влади, що диференціюються на підставі ідентичних, науково обґрунтованих критеріїв для встановлення зв'язку між такими функціями.

У цій сфері наукового пошуку спостерігається надзвичайно широка палітра поглядів фахівців на досліджуваний феномен, що так чи інакше екстраполюється у практичну площину – передусім, при коригуванні відповідних норм судоустрійного й процесуального законодавства.

Основними концептуальними підходами до виокремлення функцій судової влади, на думку автора, є такі: 1) у судовій владі здійснюється певна ключова й визначальна поліфункція (правосуддя чи правозахисту – залежно від авторських позицій), яка ніби «поглинає» низку часткових (другорядних, допоміжних, похідних, тобто, власне, несамостійних) функцій; 2) концепція, що ґрунтується на визнанні об'єктивного існування низки різних функцій судової влади, щоправда, зі спробами виокремлення якоїсь провідної (визначальної, системотвірної) функції, яку здебільшого інтерпретують як функцію правосуддя або ж захисту прав людини, натомість вважаючи інші її функції другорядними чи похідними; 3) концепція, що спирається на уявлення про те, що функції державної влади як первинні повністю охоплюють (точніше, «поглинають») функції судової влади як вторинні; 4) концепція тлумачення функцій судової влади, що ґрунтується на уподібненні чи й ототожненні цих функцій із законодавчо закріпленими повноваженнями органів судової влади.

Обґрунтовано перевагу поліфункціонального підходу до інтерпретації функцій судової влади, що є закономірним результатом екстраполяції на сферу судової влади уявлень щодо діалектики єдності судової влади та подільності змісту діяльності її органів на відносно самостійні та однорідні напрямки впливу. Така поліфункціональність не є умоглядним, раціонально сконструйованим та суто теоретичним феноменом, а цілком закономірним та об'єктивним явищем, адже в силу умовності поділу функцій судової влади на окремі види (підвиди тощо) та їх тісної взаємодії між собою у процесі

реального впливу на правовідносини в державі можна говорити про сукупність цих функцій не як звичайну їх «суму», а як системне утворення (явище), якому властиві всі характеристики системи як такої.

Суттєвими для наукової концепції функцій судової влади є такі уявлення: 1) ці функції відображають соціально-правову природу і сутність самостійної судової влади (як автономної частини механізму держави), є об'єктивними і закономірними проявами її функціонування; 2) поліфункціональність судової влади відображає різноспрямованість та видове розмаїття впливів судової влади на правовідносини в державі; 3) мірою зміни моделі правової системи та ускладнення системи суспільних відносин, що входять до «орбіти» впливу судової влади, відбувається більш чи менш помітна (глибока) диференціація функцій судової влади, зокрема такими шляхами: а) своєрідне «розщеплення» деяких єдиних судових функцій на декілька підфункцій; б) об'єднання кількох функцій в єдиній функції; в) відмирання деяких старих та/або виникнення якісно нових, невідомих доти функцій, що мають відобразити як динаміку суспільних процесів, так і самої судової влади в їх взаємному співвідношенні; 4) функції судової влади є своєрідною функціональною «матрицею» (основою) для кожного конкретного елемента судової системи, якими є судові органи – від місцевого до касаційного суду; 5) функції судової влади не є тотожними функціям окремо взятого судового органу, який так чи інакше уособлює свою функціональну специфіку залежно від ієрархічного (інстанційного) та спеціалізаційного розташування в судовій системі, особливостей нормативного опосередкування його функцій та конкретних повноважень, їх співвідношення з функціями й повноваженнями судів інших інстанцій та спеціалізацій, наявних у судовій системі, тощо.

На основі науково-критичного аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних учених щодо класифікаційних характеристик функцій судової влади запропонована авторська класифікацію таких функцій, виходячи з оптимальності полікритеріального підходу як такого, що дозволяє охопити максимально можливу множину функціональних проявів означеної влади в суспільному та державному житті.

Відповідно до сфери поширення (дії) та специфіки впливу (загальносоціального, загальноправового чи спеціально-юридичного, де перший відбиває вплив судової влади як соці-

ального інституту, другий – як правового інституту, а третій – як особливої гілки публічної влади, наділеної винятковими юрисдикційними повноваженнями) всі функції судової влади в найзагальнішому вигляді поділено на загальносоціальні (властиві будь-якому соціальному інституту), загальноправові (властиві судовій владі як складовій державного апарату та підсистемі правової системи суспільства) та спеціально-правові (властиві тільки судовій владі).

Вищенаведена класифікація не є і не може бути завершеною схемою, оскільки функції судової влади перебувають у безупинному розвитку й удосконаленні. Водночас, наведена спроба класифікації «схоплює», на наш погляд, найсуттєвіші моменти однорідності в цих функціях, результує попередні напрацювання, втілені в наявних у правовій науці класифікаційних моделях цих функцій, а також може сприяти формулюванню на цій основі певних практичних підходів до вдосконалення правового регулювання як системи означених функцій загалом, так і специфікації цих функцій стосовно конкретного судового органу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.09.2020).
2. Ігонін І. Функції судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 2. С. 167-169.
3. Помазанов А. В. Касаційний перегляд судових рішень у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 081 (Право). Київ, 2019. 252 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 Кримінально-процесуального кодексу України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09#Text> (дата звернення: 07.09.2020).
5. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 212 с.
6. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві : теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.
7. Кравчик М. Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 217 с.
8. Колоколов Н. А. Судебная власть как общеправовой феномен : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2006. 53 с.
9. Наливайко Л.Р. Державний лад України : теоретико-правова модель : монографія. Харків : Право, 2009. 598 с.
10. Ивлев Ю. В. Логика для юристов : учебник. Москва : Дело, 2000. 263 с.
11. Лоцихін О. М. Функції сучасної держави : нарис юридичної теорії : монографія. Київ : Логос, 2013. 228 с.
12. Карпечкін П.Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні : проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 212 с. URL: <https://dissertation.com.ua/node/662065>. (дата звернення: 05.09.2020).
13. Марочкин І. Е. Природа судебной власти / сост. : Червякова Е. Б., Марочкин А. И., Мех Ю. В. Харьков : Плейда, 2015. С. 48–58.
14. Стефанюк В. С. Судовий контроль у сфері судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 4. С. 2–6.
15. Грошовий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 20 с.
16. Гусаров К. В. Функції правосуддя у цивільному процесі. *Зовнішня торгівля : право та економіка*. 2006. № 3. С. 81–83.
17. Нестерчук Л. П. Система функцій, що здійснюють суди загальної юрисдикції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 396-402.
18. Штогун С. Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2004. 205 с.
19. Кравчук В. М. Місце та роль інституту судової влади в системі конституційного права України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 24. С. 40-46.
20. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2006. 196 с.
21. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу : досвід країн ЄС та пропозиції для України. URL: http://parlament.org.ua/content/print.php?action=publication&ar_id=2254. (дата звернення: 05.09.2020).
22. Смородинський В. Проблема систематизації функцій судової влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3 (38). С. 34–42.
23. Карпечкін П.Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні : проблеми теорії та практики. URL: <https://dissertation.com.ua/node/662065>. (дата звернення: 03.09.2020).

24. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 201 с.
25. Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2017. 388 с.
26. Власова Г. Б. Легітимізація інститутів публичної влади в політико-правовому і соціокультурному вимірюванні (на прикладі еволюції правосуддя): автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 23.00.02. Ростов-на-Дону, 2009. 48 с.
27. Мишакова Н. В. Теоретичні та правові аспекти удосконалення функцій судової влади в Російській Федерації : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2019. 164 с.
28. Шейфер С. А., Яблоков В. А. Поняття судової влади та її функції. *Проблеми судово-правової реформи в Росії. Історія та сучасність*. Самара : Самарська гуманітарна академія. 2000. С. 190-196.
29. Карпов Д. В. Проблеми конституційно-правового регулювання гарантування правозахисної функції судової влади в Російській Федерації : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Нижній Новгород, 2000. 29 с.
30. Скитович В. В. Судова влада як системне формування. *Правознавство*. 1997. № 1. С. 147-155.
31. Герасимова А. А. Функції судової влади в механізмі сучасного Російського державства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2012. 27 с.
32. Лазарев В. В. Місце та роль суду в правовій системі. *Журнал російського права*. 2014. № 10. С. 17-30.

Calarash A. A. Classification characteristics of the functions of the judiciary in the context of modern legal approaches

The article offers a solution to the scientific problem of classification characteristics of the judiciary based on the application of historical-legal, structural-functional, comparative and scientific-critical approaches to understanding conceptual approaches to systematization of relevant functional manifestations of the judiciary in the context of its current state and key trends. The classification of the functions of the judiciary means the operation of separating certain sets of subordinate, equivalent functions of the judiciary, which are differentiated on the basis of identical, scientifically sound criteria for establishing a relationship between such functions. Based on scientific and critical analysis of the views of domestic and foreign scholars on the classification characteristics of judicial functions, the author's classification of such functions is proposed, based on the optimality of the multicriteria approach as one that allows to cover the maximum possible set of functional manifestations of public power in public and state life. According to the scope (action) and the specifics of the influence of the judiciary are divided into general social (inherent in any social institution), common law (inherent in the judiciary as part of the state apparatus and subsystem of the legal system of society) and special legal (inherent only in the judiciary). Among the general social functions of the judiciary are the following: 1) by objects (sphere of influence) political, economic, cultural (ideological, educational), environmental, social, international; 2) by target: arbitration (conflict resolution), legitimization (identification and approval of legitimate interests), integration (coordination of interests), consensual (achieving unity between public and individual interests), preventive (preventive), informational. Among the general law (by means of influence) functions of the judiciary include: law enforcement (including legal interpretation), law-making, law-concretizing, law-restrictive (limiting the competence of other branches of government), representative, law enforcement (law enforcement), law compensation, law regulation. Among the special legal functions of the judiciary are the following: 1) by areas of implementation: judicial (administration of justice, judicial control (judicial function, including constitutional, control), the function of developing and ensuring uniform judicial practice; judicial management function; (function of organizational, personnel, financial and logistical support of courts); 2) by objects and types of justice: functions of civil, economic, administrative and criminal justice; 3) by subjects of implementation (depending on the instance – instance functions): functions of the Supreme Court, higher specialized courts, appellate and local courts; 4) by subjects of implementation (depending on the type of jurisdiction – specialization functions): functions of general and functions of specialized courts.

Key words: *judicial power, functions of judicial power, classification, general social functions, general legal functions, special legal functions.*